

Vladimir V. Mihajlović

Balkanološki institut SANU, Beograd
v.mihajlovic@gmail.com

Preko Ilirije do Evrope*

Apstrakt: Arheologija u Srbiji stekla je svoje disciplinarne obrise krajem 19. veka. Njeni osnivači, uglavnom obrazovani na visokoškolskim ustanovama nemačkog govornog područja i na postulatima onovremene *nauke o starini (Altertumswissenschaft)*, preuzeli su i odgovarajuću recepciju antike. Prilikom preuzimanja pomenutih idejnih koncepata došlo je do svojevrsnog zamagljivanja – ali ne i potpunog nestanka – dotadašnjih narativa o antičkoj prošlosti, poput onog razvijenog u okvirima protoilirizma.

Od svojih začetaka u humanističkim istorijama 16. stoleća, protoilirska ideja je tokom naredna četiri veka predstavljala okvir političkog delovanja, stožer identitetskih konstrukcija, ali i osnovu teritorijalnih pretenzija. U ovim pregnućima veoma važnu ulogu igrala je i antička prošlost. Upotrebom antičkih etnonima i toponima, političkih koncepata i istorijskih narativa zagovornici protoilirizma učestvovali su u smeštanju Balkana u vremensko-prostorne okvire moderne Evrope.

Osvrćući se na obuhvatnost i razuđenost protoilirske ideje ovaj rad ukazuje na njenu ulogu u afirmisanju i/ili legitimisanju različitih interesa (ličnih, grupnih i dr.), kao i u formulisanju različitih identiteta na prostoru Zapadnog Balkana.

Ključne reči: recepcija antike, istorija discipline, protoilirizam, Balkan

Obeležavanje 1700-te godišnjice Milanskog edikta svakako predstavlja centralni kulturni događaj u Srbiji ove godine. U tu svrhu Vlada Republike Srbije i Organizacioni odbor, kojim kopredsedavaju predsednik Tomislav Nikolić i patrijarh Irinej, su pokrenuli obiman – po uložnim sredstvima, sadržajima i trajanju – projekat *Milanski edikt 313-2013, Srbija*, koji, kako se navodi na zvaničnoj internet prezentaciji, ima za cilj:

"da edukuje domaću i svetsku javnost o bogatstvu i uticaju rimskog nasleđa na prostoru današnje Srbije u oblikovanju današnje evropske civilizacije i da doprinosi jačem pozicioniranju Srbije na ekonomskom, kulturnom i političkom planu."¹

* Tekst je nastao u okviru rada na projektu "Dunav i Balkan: kulturno-istorijsko nasleđe", finansiranom od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije (br. 177006).

¹ <http://www.edictofmilan2013.com/o-projektu/> (datum posete 10.07.2013.)

Ovaj navod, ali i čitav program obeležavanja jubileja, koji obuhvata izložbe, koncerte, ali i pozorišne i operne predstave,² ukazuju da ovde nije reč o pukom "simboličkom svojatanju" Konstantina Velikog i njegovog dela, koje bi moglo da počiva na činjenici da je rođen na teritoriji današnje Republike Srbije. Naprotiv, situacija je znatno složenija i aktuelizuje pitanje recepcije antičke prošlosti u današnjoj Srbiji na mnogo širem planu.

Zvanična, ili preciznije akademska recepcija antičke prošlosti svoje korene ima na prostoru Habzburške monarhije. Tamo su tokom 18. veka osnovane prve srpske škole u kojima se od samih početaka predavala i antička istorija. Međutim, iako su škole bile srpske udžbenici su sve do polovine narednog veka bili nemački, a i nakon toga su mahom pisani na osnovu nemačkih uzora (Boškov 2007, 21-31, Mihajlović 2012, 751-752). Pored toga, i osnivači akademskih disciplina u našoj zemlji, poput Mihaila Valtrovića ili Miloja M. Vasića, svoja su univerzitetska znanja sticali, kao po pravilu, u zemljama nemačkog govornog područja i na postulatima onovremene nauke o starini (*Altertumswissenschaft*) (Srejević 1983, 17-20, Милинковић 1989, 128; 1998, 431-32, Бабић 2008, 128-132, Vabić 2011, Трговчевић 1986).

Jovan Deretić, ugledni istoričar književnosti, je još 1989. godine postavio pitanje veza srpskog sa društvima antike, a zatim, ne sporeći i zapadno posredništvo, ponudio nešto drugačije viđenje:

"Jesmo li i mi neposredni naslednici Grčke i Rima, njihovi duhovni potomci? Ili smo mi možda samo posredni potomci njihovi, i to dvostruko posredni? Rim je bio posrednik između Stare Grčke i Zapadne Evrope, a Zapadna Evropa između nas i antike?"

Posredništvo Zapada je nesumnjivo kada je reč o globalnim aspektima naše recepcije antičke kulture u novijem vremenu, od XVIII stoleća do danas. Ali to nije bio početak naših stvarnih veza sa antičkim svetom. Južni Sloveni su još od svog doseljenja na Balkan došli u neposredan dodir sa tim svetom. (...) Drugim rečima, za razliku od Zapadne Evrope koja se u srednjem veku razvijala isključivo u rimskom okrugu, Srbi i drugi istočnoevropski narodi bili su u stalnim kontaktima sa helenskim svetom" (Deretić 1989, 13).

Dakle, Deretić ukazuje na još jedan sloj antičke recepcije kod Srba, suprotstavljajući zapadnu i "globalnu" recepciju onoj srednjovekovnoj i "neposred-

² "Svečano otvaranje godine jubileja" započeto je 17. januara 2013. u Nišu koncertom hora Sretenjskog manastira iz Moskve. Nakon toga upriličena je i "praižvedba" predstave Konstantin u Nišu (27. februara), a zatim i u Narodnom pozorištu u Beogradu. Ostale manifestacije, između ostalih, uključuju i izložbu Narodnog muzeja "Konstantin Veliki i Milanski edikt 313. – rađanje hrišćanstva u rimskim provincijama na tlu Srbije", kao i operu "Aida" Đ. Verdija koja je održana u prostoru amfiteatra u Viminacijumu (<http://www.edictofmilan2013.com/o-projektu/>).

noj". Ukoliko, međutim, kao gornju granicu srednjeg veka prihvatimo 15. stoleće, videćemo da između ovih dveju epizoda stoji hijatus od čitava dva veka. S druge strane, razdoblje između 15. i 18. veka na prostorima Balkana je na gotovo svim društvenim poljima obeleženo delovanjem autora okupljenih oko ilirske ideje (Blažević 2008; 2010, Džino 2010, 16-19, Novaković 2011, 371-373). Pre nego što se upustimo u razmatranje njihove recepcije antike, trebalo bi uspostaviti važnu terminološku distinkciju. Naime, vremenski raspon koji je u fokusu ovog rada već nedvosmisleno ukazuje da u radu neće biti reči o književnom i društveno-političkom Ilirskom pokretu 19. veka. Stoga bismo, imajući u vidu njegov značaj pri nastanku devetnaestovekovnog ilirizma, ovaj skup ideja³ kristalisanih tokom pomenutih vekova mogli nazvati *protoilirizmom*.

Istoriografska produkcija ovog vremena, osim što neposredno prethodi onoj nastaloj od 18. veka, sa njom deli i čitav niz tradicija (humanistički koreni, antikvarstvo, kritika izvora – da pomenemo samo neke od njih.). Na osnovu ovih parametara protoilirsku historiografiju bismo, doduše još uvek vrlo uslovno, mogli okarakterisati i kao svojevrsnu predistoriju naše arheologije. Stoga, u skladu sa svim dosada napisanim, ovaj rad ima za cilj pokretanje pitanja o prirodi recepcije antike u okviru protoilirizma.

Konteksti

Protoilirska ideja i sa njome povezana recepcija antike umnogome se razlikuju od svega što im prethodi. Već na prvi pogled ističe se njena dugovečnost, ali i raznolikost medija u kojima je bivala artikulisana i kroz koje je prenošena – od humanističkih istorija 16. stoleća, preko heraldike i narodne epike pa sve do nacionalnih opera 19. veka. Ukoliko uz to u obzir uzmemo i neupitnu vezu proto-/ilirske ideje sa jugoslovenskom, njeni odjeci sežu duboko u 20. stoleće (up. Milosavljević 2013). Istovremeno, ilirski ideologem⁴ prisutan je u gotovo svim sferama društva, kao i u svim staležima: u krugovima učenjaka ali i među pukom, među legitimnim naslednicima ali i lažnim pretendentima, kod verskih prvaka bez obzira na njihovu konfesionalnu pripadnost. Kroz nekoliko

³ Govoreći o "ilirizmu prije ilirizma" iz šire perspektive Zrinka Blažević (2008) razvoj (proto)ilirske ideje u periodu od 15. do 18. veka deli na: "rane ilirizme" (humanistički i reformacijski), i reformnokatolički ilirizam koji obuhvata (1) interkonfesionalni ilirizam, (2) franjevački ilirizam, (3) kurijalno-habzburški, (4) dalmatinski, (5) interkonfesionalni ilirizam "druge generacije", (6) staleški i (7) (proto)nacionalni ilirizam.

⁴ Ovaj termin će, prema tumačenju Z. Blažević, u ovom radu biti korišćen kao "oznaka za ideološki kodiran funkcijski narativ" (Blažević 2008, 13, napomena 6). Dakle, dok termin (proto)ilirizam označava čitav pokret, "ilirski ideologem", prema definiciji Rajnharda (Reinhard) Lauera, ovde je shvaćen kao: "ideja etničke i nacionalne jednorodnosti Južnih Slovena" (*ibid.*)

vekova ova ideja predstavljala je okvir političkog delovanja, stožer identitet-skih konstrukcija, ali i osnovu teritorijalnih pretenzija. Kada je reč o recepciji antike, o čemu će više reči biti u daljem tekstu, u okviru protoilirskog pokreta dolazi do "instrumentalizovane reprezentacije antičke tradicije i reinterpretacije antičkih termina" (Blažević 2008, 40). Međutim, uticaji antike ne ogledaju se samo u preuzimanju žanrovskih ili sadržajnih elemenata. Na teorijsko-epistemološkom nivou antička retorika i filozofija jezika obezbedile su uslove nastanka i delovanja ove ideje (Blažević 2008, 51). Drugim rečima, simbolički kapital (*sensu* Bourdieu) antike poslužio je kao veoma efikasno oruđe (i oružje!) kako lične tako i grupne emancipacije, identifikacije i/ili legitimacije.

Nastanak ilirskog ideologema neposredno je vezan za tradicije epohe u kojoj je radikalno izmenjena slika o antičkoj prošlosti. Promene koje su dovele do uspostavljanja jedinstvene evropske istorijske paradigme 16. veka započete su vek ranije u gradovima-državama Apeninskog poluostrva. Svojevrsni zajednički imenitelji u delima autora ovog razdoblja, poput Brunija,⁵ Bjonda,⁶ Makijavelija ili Gvičardinija,⁷ bili su oduševljeni prema antičkim uzorima i osećaj građanskog ponosa prema *patriji* – gradu-državi. Promene koje su pokrenuli bile su sveobuhvatne – ovi autori proširili su sopstvene kao i vidike svojih čitalaca, izmenili literarne obrise, promenili koncept vremena (Брајзак 2009, 213-225, Gross 1976, 55-60, Живојиновић 2010, 16, Peri 2000, 72). Uz sve to, naročitu pažnju počeli su da posvećuju kako pisanim tako i materijalnim ostacima antičke prošlosti. Korenite promene nisu istovremeno značile i negaciju svega što im je prethodilo. Srednjovekovni mit o poreklu i prateća slika sveta – podeljenog na plemena (*gentes*) i narode (*nationes*) (Geary 2007) – nisu u potpunosti napušteni. Naprotiv, postojeći mitovi o poreklu bivaju samo prerađeni ne bi li bili usaglašeni sa nedavno otkrivenim antičkim izvorima. Kao posledica ovog diskurzivnog kalemljenja javlja se zajednički skup koncepata i ideja koji je preuzet iz još uvek prilično ograničenog broja dostupnih izvora – bez obzira na to da li su ih pisali hrišćanski oci ili antički (pagan-ski) autori – kao osnova za konstruisanje narativa o poreklu. Govoreći o ova-

⁵ Leonardo Bruni (1370-1444) – firentinski humanista, istoričar i državnik. Njegova *Istorija firentinskog naroda*, s njenim kolektivnim herojem – Firentincima, donela mu je epitet prvog modernog istoričara (Брајзак 2009, 215, Gross 1976, 57).

⁶ Flavio Biondo (Biondo, lat. Flavius Blondus, 1392-1463) – "arheolog i topograf antičkog Rima", kako ga naziva Mirjana Gros, ali i sakupljač srednjovekovnih izvora. Prvi je pokušao da ustanovi opšta načela kritike izvora, a njegova spretna upotreba materijalnih ostataka prošlosti podstakla je razvoj antikvarskog pokreta (Gross 1976, 57, Брајзак 2009, 217, Castner 2005).

⁷ Nikolo Makijaveli (Niccolò Machiavelli, 1469-1527) i Frančesko Gvičardini (Francesco Guicciardini, 1482-1540) svoja su dela pisali narodnim jezikom, što je odraz njihovog shvatanja zadatka istoričara čija delatnosti treba da obezbedi "prave političke pouke" (Брајзак 2009, 219).

kvim praksama ranonovovekovnih autora Frank Borhard poslužio se metaforom *kaleidoskopa*: pojedinačni autori premetali su postojeće zajedničke elemente stvarajući sliku koja je u isto vreme i poznata, ali i nova i neprepoznatljiva (Borchardt 1971). Pored toga, ova zajednica učenjaka počivala je i na još dva veoma važna elementa. Prvi važan faktor bio je latinski jezik koji nije bio samo univerzalno sredstvo sporazumevanja, već je smatran i idealnim posrednikom u prenošenju antičkih znanja. S druge strane, upravo je humanizam ugrozio privilegovan položaj latinskog forsiranjem vernakulara – koji se činio prikladnijim za prenošenje nacionalnih sadržaja. Uz to, drugi element u uspostavljanju, širenju, ali isto tako i razgradnji pomenute zajednice predstavlja pojava štampe (Blažević 2008, 56). Otkriće štamparske prese, uz pomake koji su napravljeni na poljima prirodnih nauka i matematike (Пенингтон 2002, 185-210, Живојиновић 2010, 218-222, Hellyer 2003), presudno su uticali na kvalitet, ali i na kvantitet (uključujući i nove mogućnosti distribucije) još jednog medija – geografskih karata. Mape su, naročito u sadejstvu sa tekstovima koji su ih pratili, dale novi zamajac redefinisaju evropskih koncepata kulturnih i etničkih razlika – ne kao "ogledalo" *realnog* sveta, već upravo kao važan činilac u stvaranju tog sveta (Livingstone and Withers 2005, 14).

U kontekstu ovoga rada delo Flavija Bjonda zahteva za nijansu širi osvrt od sumarnog pregleda razvoja ranomoderne historiografije koji se nalazi u prethodnim pasusima. Kroz celokupno Bjondovo pregalaštvo provlači se ljubav prema antičkom periodu. Prošlu veličinu Rima, grada u kome je živeo i stvarao, slavio je u delima *Obnovljeni Rim (De Roma instaurata, 1444-48)* i *Trijumfalni Rim (De Roma triumphante, 1479)*, skrećući posebnu pažnju na materijalne ostatke antičke prošlosti kao važan izvor saznanja, prepun verodostojnih podataka. Međutim jedno drugo njegovo delo, nastalo između 1448. i 1453, a objavljeno 1474. godine pod naslovom *Italia illustrata* zaslužuje dodatnu pažnju. Oslanjajući se na ranije literarne vrste Bjondo je njime istovremeno uspeo da ustoliči zaseban žanr, ali i svojevrsan kanon na koji će se, između ostalih, ugledati i autori protoilirskog pokreta u narednih nekoliko stoleća (Брајзах 2009, 217-18). Reč je o formi nacionalno-političke geografije, formi koja se iskazala kao veoma delatan medij u (i)sticanju istorijskog legitimiteta. *Italia illustrata*, u osnovi, predstavlja horografiju, geografski i topografski prikaz četrnaest italijanskih pokrajina (Castner 2005), praćen osvrtima na političku i kulturnu istoriju, iza koga se skriva univerzalistička ideja o jezičkom i kulturnom jedinstvu italijanskog naroda koji, zahvaljujući svom prestižnom antičkom poreklu, zavređuje prvenstvo među evropskim narodima. Otuda, ova idealizovana zajednica polaže *istorijsko pravo* na jednako idealizovan "nacionalni" prostor koji je s jedne strane *mesto* (kolektivnog) *sećanja*, ali i sveta zemlja koju bi trebalo obnoviti, odnosno osloboditi i ujediniti (Blažević 2008, 61-62, Радић 2010, 14-15).

Govoreći, o političkim zbivanjima koja su obeležila razdoblje koje se nalazi u fokusu ovog rada mogli bismo ukratko reći da je u njihovom središtu –

horror Turcorum. Prerano (kako će se ispostaviti) probudene nade u oslobođenje Balkana od osmanske vlasti bile su istovremeno i uzrok, ali i cilj delovanja mnogih autora okupljenih oko protoiliriske ideje. U tu svrhu, oni su saveznike tražili na raznim stranama. Svoja dela su tako stvarali pod okriljem katoličkog prozelitizma ali i reformacije, kao i u okviru španskih imperijalnih planova ili austrijskog apsolutizma, o čemu će, kroz konkretne primere, više reći biti u nastavku.

Protoilirizam i antika

Već samo ilirsko ime jedan je od odjeka opisane prakse korišćenja antičkih etnonima u svrhu imenovanja savremenih etničkih ili drugih (na primer, jezičkih) zajednica u ranom novom veku. Najstariji pomen stanovnika Balkana pod ovim imenom potiče iz 1441. godine – u trogirskom arhivu na jednom dokumentu pisanom italijanskim jezikom stoji napomena da je reč o prevodu sa originala pisanog "ilirskim ili slovenskim jezikom i pismom" ("in sermone et alphabeto Illiriacho seu Slavonico") (Katičić 1988, 671). Ilirsko ime prihvatili su dalmatinski humanisti jer je rešavalo jedno od za njih gorućih pitanja – ono koje se ticalo kontinuiteta sa antičkom prošlošću njihovih gradova i/ili regije. Naime, problem diskontinuiteta nametale su s jedne strane lokalne tradicije, ali su na njega upućivala i brojna pisana svedočanstva kasne antike, jednako kao i rasprave vođene unutar evropskih učenih krugova. Ukratko, svi ovi izvori pominjali su brojne narode slovenskog govora kao pridošlice i razoritelje nekadašnjeg rimskog Ilirika. Našavši se u procepu – kao ljudi čiji maternji jezik nije bio latinski, ali koji su klasične kulture smatrali važnim segmentom sopstvene tradicije – dalmatinski humanisti su se, nimalo slučajno, okrenuli jeziku. U to vreme, upravo je vernakular uziman kao nepobitan dokaz etničkog jedinstva – jezik je smatran "neuništivim pokazateljem dijahrone i sinhronne istodobnosti naroda" (Kuntić-Makvić 1984, 156, up. Blažević 2008, 101).

Prvo delo koje je ponudilo sveobuhvatan odgovor na pitanje diskontinuiteta je rasprava Juraja Šižgorića (lat. Georgius Sisgoreus, oko 1420-1509) pod naslovom *De situ Illyriae et civitate Sibenici (O smještaju Ilirije i o gradu Šibeniku)* (Šižgorić 1981). Spis je dovršen 1487. godine, ali je ostao u rukopisu te je stoga mogao imati ograničenu recepciju i njoj srazmeran uticaj. U Bjondovom maniru, Šižgorić polazi od najšire celine – Ilirije da bi, preko njenog nezaobilaznog dela – Dalmacije, stigao do glavne teme svoga narativa – rodnog grada Šibenika, pozivajući se tom prilikom, između ostalih, i na dvadeset sedmorice antičkih autora. U pitanju su uglavnom bili kanonizovani antički autori, među kojima se po citiranosti izdvajaju Apijan iz Aleksandrije, Strabon i Plinije. Na samom početku svog dela on navodi kojim su pokrajinama antički pisci omeđavali Ilirik da bi potom, što će raditi i mnogi autori nakon

njega, ponudio i lično viđenje granica Ilirije. U odeljku posvećenom poreklu ilirskog naroda uporište ponovo nalazi u antičkoj tradiciji, preciznije grčkoj mitologiji. Pozivajući se na Apijana, Šižgorić navodi da su Ilir – praotac Ilira i njegova braća Kelt i Galat (svakako rodonačelnici naroda koji su po njima poneli ime) bili sinovi kiklopa Polifema i njegove žene Galateje. Time započinje osnovni diskurzivni postupak "simboličke konfiguracije kolektivnog identiteta, no ne neke stvarne etničke, nacionalne, političke ili konfesionalne zajednice (...) već imaginarnog diskurzivnog kolektiviteta", postupak koji Zrinka Blažević naziva *jednačenjima identiteta* (Blažević 2008, 37). Ovaj postupak mu omogućava da – pominjući narode koji dele ilirski jezik, a otuda i ilirsko ime – ne pravi razliku između imena naroda predrimskog Ilirika, zatim imena onih naroda kojima su označavani stanovnici rimskog Ilirika te njemu savremenih naroda, povezanih slovenskim govorom, na širokom području od Češke do Jadranskog i Crnog mora. Za razliku od autora koji će u narednim godinama, decenijama i vekovima krenuti njegovim putem, Šižgorić odbija da koristi etnonim Sloven, bežeći od negativnog prizvuka njegove etimologije u latinskom svetu. Drugim rečima, oslanjajući se na prikladan antički pedigre, on pitanje diskontinuiteta pokušava da razreši posrednim spajanjem Ilira sa neimenovanim Slovenima, proglašavajući (južno)slovensku jezičku zajednicu ilirskom. Dakle Šižgorić najpre konstruiše jedinstvo Dalmacije same te njeno jedinstvo sa okolnim zemljama (među kojima zauzima centralno mesto; Dalmacija je, Šižgorićevim rečima, "provinciarum Illyriae nobilissima"), ne bi li potom stvorio jezički i etnički kontinuitet sa rimskim, ali i vremenom koje ga nadilazi po starini (Kuntić-Makvić 1984, 156-57).

Već krajem 15. stoleća i rimska Kurija počela je da koristi određene aspekte protoilirске ideje u svrhu svog misionarskog delovanja na Balkanskom poluostrvu. S tim u vezi započela je i postupna zamena slovenskog imena ilirskim. Takav je, na primer, slučaj Zavoda svetog Jeronima u Rimu, koji je u osnivačkoj povelji pape Nikole V iz 1453. godine opredeljen za Dalmatince i Slovene (*Dalmatiae et Sclavoniae nationes*). U sopstvenim aktima Zavod se naziva isključivo slovenskim sve do 1485. kada se po prvi put, u oporuci Marije Mišljenović, naziva ilirskim. Već sledeće godine ovaj pridev upotrebljava i papa Inoćentije VIII, međutim nazivi slovenski i ilirski ostaju uporedo u upotrebi sve do 1655. kada prevagu odnosi ovaj drugi (Рудић 2006, 267).

S druge strane, u delu dominikanca Vinka Pribojevića (lat. Vincentius Priboevius, pol. 15. veka – nakon 1532) dolazi do svojevrstne "slavizacije" ilirske ideje. Delo *De origine successibusque Slavorum (O poreklu i zgodama Slovena)* predstavlja govor koji je Pribojević 1525. godine održao na svom rodnom Hvaru, a koji je 1532. publikovan u Veneciji na latinskom i italijanskom jeziku (Pribojević 1997). Ovo je prvo delo dalmatinskih humanista u kome je predstavljena ideja o širem slovenskom jedinstvu (Madunić 2007, Kuntić-Makvić 1984, 159-160, Blažević 2008, 125-26). Govoreći o poreklu svog naroda,

Pribojević Apijanovoj teoriji pridodaje i biblijsko predanje prema kome je praotac Tračana, izjednačenih sa Slovenima, Jafetov sin i Nojev unuk – Tiras. Izabraviši Tirasa bilo mu je omogućeno da, navodeći odlomke brojnih antičkih i srednjovekovnih autora, Slovene poveže sa čitavim nizom drevnih naroda poput Vandala, Gota i Gepida, ali i Amazonki ili Makedonaca. Dakle, ukotvivši poreklo i drevnost ilirskog naroda u dva privilegovana izvorišta tradicije, antičkoj i sakralnoj biblijskoj – koja je, bar u svom hrišćanskom ruhu, opet plod antičkog razdoblja (up. Goldhill 2005) – Pribojević zavidno proširuje broj naroda koji se ubrajaju među Ilire, a time i ideologijski potencijal svog dela. Pored toga, nudi i novu etimologiju slovenskog imena u čijem je središtu sada imenica "slava" i prema kojoj su "Slavi, quasi gloriosi". Novine koje Pribojević uvodi u velikoj meri su plod još jednog ranomodernog ideologema – poljskog i češkog *sarmatizma*⁸ sa kojim se upoznao tokom trogodišnjeg boravka u Poljskoj (Madunić 2007, 7-9, Blažević 2008, 126). Otuda preuzima i narativ o tzv. *Aleksandrovoj darovnici*,⁹ kojom je Aleksandar Veliki, tobože, Slovenima zaveštao čitavu Istočnu Evropu, od Dunava do Severnog mora (Čatipović 1980, 81-84). Vezu Slovena sa institucionalnim tradicijama starog ali i srednjeg veka dodatno proširuje pripisujući slovensko poreklo brojnim slavim "likovima antike" kao što su, pored Aleksandra i njegovog oca Filipa II, i Aristotel, dvadeset jedan "ilirski" tj. rimski car, tri rimsko-nemačka cara, ali i devet papa. Prilikom određivanja njihovog etničkog porekla Pribojević se uglavnom rukovodi mestom rođenja. Kao i za Šižgorića, jezik – koji naziva ilirskim i dalmatinskim – za Pribojevića predstavlja zajednički imenitelj svih Slovena, pa i Ilira. Ukratko, kada govorimo o recepciji antike Pribojević i Šižgorić su na istom pravcu s tim što im se smerovi razlikuju. Dok je Šižgorić njemu savremene Slovene Ilirika proizveo u nekadašnje Ilire, kod Pribojevića, podstaknutog drugačijim političkim okolnostima, ali i teorijskim usmerenjima sa kojima se upoznao u Poljskoj, stari Iliri su samo deo sadašnjeg slovenskog sveta. Međutim, i pored obrnute perspektive ni Pribojević nije uspeo da prona-

⁸ Sarmatizam ili sarmatski ideologem se formuliše tokom 16. veka kroz naučnu potragu za poreklom poljskog naroda, kao legitimacijsko-integracijski model pobuđen imperijalnim programom poljskih kraljeva Sigismunda Starog (1506-1548) i Sigismunda II Avgusta (1548-1572). Sarmatizam je značajno uticao na poljsku umetnost, arhitekturu, književnost, ali i svakodnevni život plemstva tokom 17. i početkom 18. veka (Blažević 2008, 76-77, Lerski 1996).

⁹ Nastanak *Aleksandrove darovnice* (ili *Zahvalnice Aleksandra Velikog* – kako je naziva Milivoj Čatipović) vezuje se za 14. stoleće i prostore Češke. Darovnica je štampana uz *Kratkoe sebrani u kronik Českych*, delo Martina Vavrinca iz 1435, koga pak mnogi smatraju i autorom ove "učene podvale" (Čatipović 1980, 84). S druge strane, Hrvoje Morović pretpostavlja južnoslovensko poreklo ove povelje, odakle je tokom 13. veka prenet na sever – u Poljsku i Češku (Morović 1968, 109-24).

de "rešenje" za pitanje diskontinuiteta 7. veka i stoga u svom radu ovo pitanje u potpunosti zaobilazi (Kuntić-Makvić 1984, 159-160).

Nepun vek kasnije, ovom pitanju se vraća Dubrovčanin Mavro Orbin (1563-1614) (Орбин 1968), nudeći njegovo konačno razrešenje. Pripremajući se za pisanje svog najznačajnijeg i najpoznatijeg dela Orbin 1599. odlazi u Italiju gde obilazi biblioteke tragajući za istorijskim delima. Kao rezultat tog putovanja u Veneciji je 1601. godine objavljeno njegovo *Kraljevstvo Slovena (Il Regno de gli Slavi)* (Самарцић 1968, Пантић 1968, Ćirković 1985). Njegov prvi deo posvećen je najstarijoj istoriji Slovena. Podstaknut, poput svog prethodnika Pribojevića, panslovenskim idejama razvijenim u okviru sarmatizma, prapostojbinu Slovena smešta na daleki sever. Naime, prema Orbinu, Sloveni su potomci Jafeta, Nojevog sina, čiji su potomci posle Potopa otišli u Skandinaviju. Nakon što su se tamo silno umnožili novu domovinu pronalaze u evropskoj Sarmatiji, otkle su se potom raširili po čitavoj Evropi. Ovako široko postavljen narativ o poreklu, istovremeno zasnovan na antičkoj, biblijskoj i *skandinavskoj* teoriji, omogućava mu da među Slovene ubroji gotovo sve evropske narode: tu su i Tračani, Dačani, Iliri, ali i Goti, Avari, Amazonke, Makedonci itd. Otuda, i pored toga što nedvosmisleno piše o slovenskom naseljavanju Balkana tokom 7. veka, Orbin smatra da je podloga na koju su oni tada naišli bila takođe slovenska, kakav je bio i jezik koji se govorio na ilirskom i tračkom području. Dakle, problem koji je, kao što je već bilo reči, mučio mnoge njegove prethodnike nestao je kao rukom odnešen: "etnički kontinuitet sa antikom uspostavljen je spajanjem novopridošlih Slovena sa slovenskim starosedecima, Ilirima i Tračanima" (Blažević 2008, 160). Kroz čitavo *Kraljevstvo Slovena* primetan je snažan Pribojevićev uticaj, iako ga Orbin nijednom ne navodi poimence (Ћирковић 1968, Ćirković 2011, 58): tako na primer slovenski ekspanzionizam pravda Aleksandrovom darovnicom, a pominje i spisak od dvadeset pet rimskih careva kao i tri vladara Svetog rimskog carstva. S druge strane, primetni su i neki originalni doprinosi. Galeriji antičkih likova navodno slovenskog porekla dodao je tri vizantijska vladara: Leona, Justinijana i njegovog nećaka Justina. Očekivano najviše pažnje posvećuje Justinijanu čije je slovenstvo određeno ilirskim mestom rođenja (prema Orbinu to je Prizren ili Ohrid), a zatim i *dokazano* oprobanim postupkom *jednačenja identiteta* (Justinijan je Ilir, a Iliri su Sloveni – otuda sledi i Justinijanovo slovensko poreklo) (up. Čatipović 1980, 84-90). Uzroke ovih interkonfesionalnih stremljenja treba tražiti u širem kontekstu vremena u kome je Orbin živeo i stvarao. Naime, njegov rodni Dubrovnik – koji na osnovu plemenitog i drevnog porekla Orbin predstavlja kao politički, kulturni pa i civilizacijski model slovenskim srednjovekovnim državama – zauzimao je centralno mesto u papsko-španjolskim političkim planovima. Stoga skretanje pažnje na tradicije istočnog carstva (i crkve) možemo razumeti kao prilagođavanje pozicijama "porobljenih balkanskih hrišćana" pred očekivani krstaški rat protiv Osmanskog carstva (Blažević 2008, 179).

Našavši uporište u širem, evropskom intelektualnom kontekstu dalmatinski humanisti su kroz svoje narative uspostavili čvrste veze sa antičkim razdobljem. Blještava antička prošlost Ilirika i Dalmacije trebalo je isprva da zaslepi njihove romanske učitelje i/ili germanske rivale, ali je u međuvremenu postala i kapital kojim su *protoilirci* naglašavali svoju posebnost i plemenitost u okvirima jedinstvenog slovenskog sveta.

S druge strane ne smemo zanemariti ni činjenicu da je tokom 16. veka rimsko hrišćanstvo dobrano uzdrmano udarom reformacije. Na ove izazove katolička crkva odgovorila je sazivanjem Tridentskog sabora (1543-1563) (Luebke 1999, Кеңигсберг *u dp.* 2002, 226-248). Odluke koje su otud proizašle odnosile su se na odbranu od protestantske jeresi, koju je trebalo da prati i snažan talas širenja rimokatolicizma. U tom smeru kretala se i aktivnost pape Grgura XIII (1572-1585), na čiji je podsticaj formirana najpre tročlana komisija *za širenje vere*. Jedan od osnovnih zadataka ove komisije bilo je propagiranje unije sa Rimom među pravoslavnim hrišćanima (Slovenima, Grcima, Sirijcima, Egipćanima i Abisincima). Komisija je bulom pape Grgura XV iz 1622. prerasla u zvaničnu i stalnu instituciju *Svetu kongregaciju za širenje vere (Sacra Congregatio de propaganda fide)* koju je, pored pape, činilo i trinaest kardinala, dva prelata, sekretar i savetnik (Blažević 2008, 153). Grgur XIII je veoma snažno podupirao misionarske aktivnosti u južnoj Dalmaciji, naročito u velikim gradskim centrima poput Dubrovnika i Kotora. Kao što je već napomenuto, preduzete aktivnosti nisu se odnosile samo na sprečavanje prodora protestanskog učenja već i na širenje katoličanstva dalje na istok. Ono je trebalo da se ostvari posredstvom Pečke patrijaršije – koju je prethodno trebalo unijom vezati za Rim. Takođe, posttridentsko katoličanstvo obeleženo je i osnivanjem "nacionalnih" seminara za obrazovanje misionarskog i svešteničkog kadra, kao i priređivanjem, štampanjem i distribucijom verskih dela na narodnim jezicima. Tako je ponovo na inicijativu Grgura XIII 1580. godine u Loretu, nedaleko od Ankone, osnovan jezuitski *Collegium Illyricum*. Ova ustanova okupljala je pitomce sa južnoslovenskih prostora koji su bili spremni da se uključe u borbu protiv islama, protestantizma i šizme (Радонић 1950, Рудић 2006, 270).

U rezultate ove borbe mogli bismo ubrojati i čitav niz istoriografskih dela. Među njima se svojim kvalitetom ističe *De Regno Dalmatiae et Croatiae* Ivana Lučića (lat. Johannes Lucius, it. Giovanni Lucio, 1604-1679). Lučić je rođen u Trogiru u plemićkoj porodici, školovao se u Padovi i Rimu gde je 1654. postao član Bratstva svetog Jeronima, a potom i njegov predsednik. Istovremeno bio je član nekoliko naučnih akademija i aktivno učestvovao u prepisci sa brojnim evropskim naučnicima (Mrdeža Antonina 2011). Šestotomno *De Regno Dalmatiae et Croatiae*, objavljeno u Amsterdamu 1666. godine (Lucii 1666), zahvata vremenski period od praistorije do 15. veka, a prikaz antičke prošlosti smešten je u prvih šest poglavlja prve knjige. Koristeći se brojnim

antičkim izvorima, od kojih neke i sam otkriva, pokušao je da istraži značenja tradicionalnih termina poput Ilirika, Panonije, Dalmacije i drugih kroz različita razdoblja počevši od najstarijih pomena u izvorima pa sve do svog vremena. Naročitu pažnju posvećuje teritoriji na kojoj se tokom 1. veka nove ere prostirala provincija Dalmacija, predstavljajući geografiju i etnografiju ove oblasti i ukazujući na promene u organizaciji rimske vlasti. Lučićevo minuciozno istraživanje rezultovalo je i izradom šest istorijskih mapa objavljenih u sklopu samog dela, a čiji je autor slavni amsterdamski kartograf Joanes (Joannes) Blaue (Kurelac 1969). Kontinuitet sa antikom Lučić uspostavlja preko romanskog stanovništva dalmatinskih gradova. S druge strane, bez okolišanja pominje i naseljavanje Slovena iz 7. stoleća uz napomenu da je u međuvremenu došlo do stapanja romanskog i hrvatskog življa u gradovima. Konačno, kao i mnogi pre njega, svoju interpretaciju stavlja u službu jasnog političkog programa. Lučićev narativ o prošlosti treba da ukaže na značaj istočne jadranske obale za svakoga ko želi da ovlada čitavim Jadranom i u tom smislu ovo je poruka Mlečanima, pod čijom upravom je i njegov rodni Trogir. Politički stavovi uticali su na to da Lučićev prikaz antičke prošlosti bude manje precizan nego što bi to mogao da bude, uzimajući u obzir njegovu metodološku obuku. No i pored toga, Lučić ispravlja mnoge zablude svojih prethodnika te na naučnoj osnovi sabira postojeća znanja koja neretko obogaćuje i sasvim novim (Kuntić-Makvić 1984, 161-62).

Dok se Lučićevo delo ističe naučnim dometima, najveći uspeh u približavanju Svete stolice i Pečke patrijaršije tokom 17. stoleća, kako na teorijskom tako i na praktičnom planu imalo je delo barskog nadbiskupa i "primasa Kraljevstva Srbije" Andrije Zmajevića (1628-1694) (Шкриванић 1954, Blažević 2008, 254-55). Osnove svoga učenja Zmajević iznosi u hronici *Država sveta, slavna i kreposna*, objavljenoj 1675. godine (Змајевич 1996). Oslanjajući se na Orbinovo *Kraljevstvo Slovena*, Zmajević je ilirski ideologem "obogatio novim elementima koji potječu neposredno iz srpskopравoslavne historijske tradicije" (Blažević 2008, 257). Kada je reč o Zmajevićevoj recepciji antike i ona je, naravno, prilagođena njegovom prozelitskom delovanju. Govoreći o "slovenskim" carevima, poput svojih prethodnika za kriterijum njihove etničke pripadnosti, Zmajević uzima mesto rođenja. Međutim, za razliku od drugih, domovinu većine careva smešta u "srpske zemlje". Takođe, imena nekih careva pominje u pučkom obliku koji preuzima iz srpskih srednjovekovnih rodoslova, pa je tako Konstancije Hlor – Kosta Zeleni, car Prob je Dobroje, a car Karlo – Dragoje. Time, mnogo neposrednije od Orbina, pokušava da uspostavi simboličku vezu između institucija rimskih careva i vladara srednjovekovne Srbije. Ovaj postupak je dvostruko motivisan: s jedne strane u pitanju je legitimizacija slovenskog državnopravnog dela u okviru *države svete, slavne i kreposne*, dok je s druge strane želja da privoli pravoslavce da se priključe ideal-

noj ekumenskoj državi što je, prema Zmajevićevom sudu, katolička univerzalistička monarhija (Blažević 2008, 267-68).

Druga polovina 17. i prva polovina 18. veka obeležene su brojnim oružanim sukobima Habzburške monarhije i Osmanskog carstva.¹⁰ Nakon niza obrta tokom Velikog bečkog rata, veliki deo srpskog življa, predvođen patrijarhom Arsenijem III Čarnojevićem (1674-1690) bio je prinuđen da se iseli na prostore južne Ugarske. Našavši se u mnogonarodnoj državi u kojoj je svaki narod svoje političke težnje branio istorijskim i državno-pravnim razlozima, Srbi su se susreli sa problemom. Naime, nevolja je bila u tome što oni uglavnom nisu bili vični najvažnijem zvaničnom jeziku – latinskom, odnosno što uopšte nisu imali zapadnjački obrazovanih ljudi (Радојчић 1951, 21-22). Takvu situaciju pokušao je da iskoristi Đorđe Branković (1645-1711), grof i samozvani despot Ilirika (Радоњић 1911; 1955). Branković na scenu stupa neposredno pre Seobe, na talasu habzburške politike koja je apelovala na oslobodilački potencijal sultanovih hrišćanskih podanika. Upravo je on autor austrijskog memoranduma iz 1688. godine upućenog "narodu čitavog Gornjeg i Donjeg Ilirskog carstva". Istovremeno, Habzburzi mu poveravaju i organizovanje samog ustanka na koji pozivaju pomenutim memorandumom (Blažević 2012, 23-24). Međutim, nedugo potom, neizmerna ambicija dovela je Brankovića u sukob i sa pravoslavnom crkvom, ali i sa bečkim dvorom zbog čega je ostatak života proveo u nekoj vrsti kućnog pritvora. U kontekstu ovog rada naročito je važno naglasiti da su tvorci nove političke paradigme nakon 1690. godine – grof Đorđe Branković sa jedne i patrijarh Arsenije III Čarnojević i Isaija Đaković sa druge strane – uporište za svoje suprotstavljene stavove podjednako tražili u antičkoj prošlosti. Glavni razlog razmimoilaženja ležao je u tome što je Branković u svojim historiografskim delima – *Hronike Slovena Ilirika Gornje Mezije i Donje Mezije* i *Slavenosrpske hronike* (Бранковић 2008, Радојчић 1926) – potencijalni novi poredak zasniavao na svetovnoj instituciji navodnih ilirskih despota, dok je crkva svoje pravo zasnivala na jednako maglovitoj tradiciji Prve Justinijane – posredno se pozivajući i na simbolički kapital samog Justinijana (Blažević 2012, 322). Postupna izgradnja narativa tokom poslednje decenije 17. veka vidljiva je i u titulama kojima se patrijarh potpisuje prilikom svojih obraćanja caru Leopoldu I. Tako se, na primer, neposredno nakon preseljenja 1690. godine potpisuje sa "patrijarh svega Ilirika" ili "patrijarh Istočnog Ilirika", dok u spomenici iz 1698. stoji "Arsenije, arhiepiskop i patrijarh Istočne crkve Prve Justinijane" (уп. Гавриловић 1990, 312-17, Југовић 1934, 266-68). Na samom kraju, važno je naglasiti da je tvorac "crkvene" istorijske i državno-pravne argumentacije niko drugi do Pavle Riter Vitezović, koga Zrinka Blažević naziva rodonačelnikom hrvatskog (proto)naci-

¹⁰ Reč je o Austrijsko-turskom ratu iz 1663-1664, Velikom bečkom ratu (1683-1699), Austrijsko-turkom ratu iz 1716-1718 i Rusko-austrijsko-turskom ratu (1735-1738).

onalnog ilirizma (Blažević 2008, 295-318). Svoju argumentaciju predstavio je u *Otkrivenoj Srbiji (Serbia Illustrata)* (Ритер Витезовић 2010) – još jednom od dela koja možemo ubrojati u diskurs *interpretatio bionda*. Upravo je zahvaljujući Vitezoviću, čija se istorijska konstrukcija zasnivala i na zapadnim, ali i na vizantijskim izvorima koji su bili prevedeni na latinski, obezbeđen narativ koji je odlikovala "kulturalna hibridnost", ali i vrlo pragmatična transkulturalna čitljivost što je značajno doprinelo integraciji srpske zajednice u novoj sredini (Blažević 2008, 345).

Dodatna snaga posttridentskog protoilirizma bila je posledica njegove institucionalne usidrenosti (Blažević 2008, 152-154). Nadalje je njegova intertekstualna i interkonfesionalna priroda učinila da ova ideja postane jedna vrsta opšteg mesta, prihvaćena ne samo među svojim slovenskim zagovornicima (bez obzira na njihovu etničku, konfesionalnu ili drugu pripadnost), nego i u okviru habzburške imperijalne administracije (ur. Радојчић 1951, 23, Blažević 2008, 157 i dalje) kroz koju dobija novu snagu te nova značenja – ukratko novi život.

U tom kontekstu treba pomenuti i delo Hristifora Žefarovića *Stematografija – izobraženije oružij iliričeskij* (1741), koje predstavlja dopunjeno, ili preciznije, potpuno izmenjeno izdanje Vitezovićevog dela *Stematographia sive armorum illyricorum delineatio, descriptio et restitutio*, izdatog u Beču 1701. godine. Naime, Vitezovićev heraldički zbornik, združenim delovanjem patrijarha Arsenija IV, zografa Hristifora Žefarovića i patrijaršijskog sekretara i pesnika Pavla Nenadovića Mlađeg, dobio je novo sadržajno kao i idejno obličje. Tako se uz grbove u Žefarovićevoj *Stematografiji* našlo i 29 likova južnoslovenskih vladara i svetitelja, portret Arsenija IV kao i pesma¹¹ posvećena njemu, trijumfalni portret cara Dušana na konju, okruženog grbovima, lik cara Dušana između Hronosa i Minerve i na kraju pohvalna pesma posvećena samom Žefaroviću. Ukratko, pet decenija nakon prve seobe, ovo delo trebalo je još jednom da pokaže, kako samoj Mariji Tereziji tako i čitavoj državnoj upravi, ugarskim plemićima i neprijateljski raspoloženom katoličkom sveštenstvu, da su doseljeni Srbi narod slavne prošlosti koji zaslužuje prava i dalji opstanak na carskoj teritoriji (Давидов 2011, 21-26).

¹¹ Pesma, delo Pavla Nenadovića Mlađeg, sadrži i sledeće stihove: "Podsećamo ponovo na ilirsko oružje slavno; Koje je svemu svetu poznato... Oružjem je naša svenarodna sloboda utvrđena; Krvlju u zlato procenjena... I eto krajnji razlog moga dela je; Da su predeli u knjizi ovoj Ilirija cela; A ti njen patrijarh po naslednom pravu" (preveo Petar Momirović, podvukao V. M.) Navedeni stihovi trebalo je još jednom da podsete na zahteve patrijarha Arsenija IV koji je od Habzburga tražio da i na njihovoj teritoriji bude potvrđen kao patrijarh, kao i da mu se patrijaršijska jurisdikcija proširi na Srbiju, Makedoniju, Dalmaciju, Bosnu i Hrvatsku i dalje gde god ima južnoslovenskog življa pravoslavne vere (Давидов 2011, 22).

Zaključna razmatranja

Protoilirizam je između 16. i 18. veka prošao kroz brojne mene: od distanciranja od "varvarskih" Slovena do slavljenja njihovog plemenitog porekla, od začetaka u krugovima katoličkih misionara pa sve do prihvatanja među posvećenim pravoslavicima. Istovremeno, između ovih polova stoji čitav niz, manjih ili većih, prilagođavanja državnim politikama i ideologijama, kolektivnim interesima, ali i ličnim slabostima. Drugim rečima, protoiliriska ideja je kroz vekove imala čitav niz uloga poput ideološke mobilizacije, političke integracije, konstrukcije identiteta itd. (Blažević 2008, 15).

Prethodno poglavlje je, kroz izabrane primere, trebalo da ukaže na značajnu ulogu antike u formulisanju i popularizaciji protoiliriske ideje. Njeni humanistički začetnici su u antičkoj prošlosti našli i zanimljive teme, ali i epistemološke osnove protoilirizma. Dalje, kroz sva prethodno pomenuta razdoblja i situacije simbolički kapital antike gotovo da nije gubio na vrednosti. Na njega su se pozivali i svoje tvrdnje, najčešće s uspehom, podupirali i učenjak humanista i apsolutistički monarh, rimski papa s jedne i srpski patrijarh sa druge strane. U isto vreme, upotrebom antičkih etnonima i toponima, političkih koncepata i istorijskih narativa zagovornici protoilirizma učestvovali su u smeštanju Balkana u vremensko-prostorne okvire moderne Evrope.

Ukoliko se iz ove perspektive osvrnemo na citat Jovana Deretića sa samog početka ovog teksta videćemo da je srpska srednjovekovna recepcija antike, ona koja je bila posledica "neposrednog dodira", prošla kroz brojna – etnička, konfesionalna i druga – *sita* protoilirskog pokreta. Odnosno, protoilirski pokret ponudio je još jednu recepciju antike koja nije ni u potpunosti *zapadna* kao što nije ni *istočna*, koja nije ni *strana* niti je *autohtona*, koja nije ni u potpunosti *novovekovna*, ali ni *srednjovekovna*. Premda su tokom 18. i 19. veka iz učenih krugova nemačkog govornog područja stigla nova i drugačija viđenja antičke prošlosti, recepcija razvijena u okviru protoiliriske ideje nije tek tako nestala. Njene sveprisutnost i sveobuhvatnost omogućile su joj, doduše posredno, smeštanje u korpus disciplinarnog znanja. Iako ova tema zahteva zasebnu problematizaciju u koju se na ovom mestu ne mogu upuštati, dobar početak bi bilo sagledavanje različitih koncepcija ideje *kontinuiteta* (up. Палавестра 2011, Palavestra 2012, Mihajlović 2013, Вранић 2011), ideje koja se – iako nije deo preuzetog "nemačkog" disciplinarnog paketa – provlači kroz srpsku arheologiju od njenih samih početaka.

Izvori

- Lucii, Ioannis. 1666. *De Regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*. Amstelodami: Ioan-nem Blaev.
- Pribojević, Vinko. 1997. *O podrijetlu i slavi Slovena* (prir. Miroslav Kurelac). Zagreb: Golden marketing – Narodne novine.

Šižgorić, Juraj. 1981. *O smještaju Ilirije i o gradu Šibeniku*. Šibenik: Muzej grada Šibenika.

*

Бранковић, Ђорђе. 2008. *Хронике Славеносрпске* (прир. Ана Кречмер). Београд: САНУ.

Гавриловић, Славко. 1990. *Извори о Србима у Угарској с краја XVII и почетком XVIII века*, књига II. Београд: Српска академија наука и уметности.

Змајевић, Андрија. 1996. *Љетопис црковни* (прир. Мато Пажурица). Цетиње: Обод.

Орбин, Мавро. 1968. *Краљевство Словена*. Београд: Српска књижевна задруга.

Ритер Витезовић, Павле. 2010. *Откривена Србија (Serbia Illustrata)*. Београд: Албатрос плус.

Literatura

Babić, Staša. 2011. Čemu još istorija arheologije? *Etnoantropološki problemi* 6/3: 565-577.

Blažević, Zrinka. 2008. *Ilirizam prije ilirizma*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

Blažević, Zrinka. 2010. "Indetermi-nation: Narrative identity and symbolic politics in early modern Illyrism". In *Whose Love of Which Country?: Composite States, National Histories and Patriotic Discourses in Early Modern East Central Europe*, ed. Balázs Trencsényi and Márton Zászkaliczky, 203-223. Leiden: Brill.

Blažević, Zrinka. 2012. Srpski ilirizam prije ilirizma: nacionalno-identifikacijski modeli u historiografskim djelima grofa Đorđa Brankovića (1645-1711). *Književna istorija XLIV*: 23-39.

Borchardt, Frank L. 1971. *German antiquity in Renaissance Myth*. Baltimore: The Johns Hopkins Press.

Castner, Catharine C. (ed.) 2005. *Biondo Flavio's Italia Illustrata: Text, Translation, and Commentary. Volume I: Northern Italy*. Binghamton, NY: Global Academic Publishing.

Čatipović, Milivoj. 1980. *Podvale, obmane i zablude u svijetu nauke*. Zagreb: Školska knjiga.

Ćirković, Sima. 1985. "Mauro Orbini – his Life and Work". In *Il Regno degli Slavi, Pesaro 1601*, Mauro Orbini, 7-23. München: O. Sagner.

Ćirković, Sima. 2011. Izvori Mavra Orbina: addenda et corrigenda. *Radovi – Zavod za hrvatsku povijest* 43: 57-64.

Geary, Patrick. 2007. *Mit o nacijama*. Novi Sad: Cenzura.

Goldhill, Simon. 2005. *Love, Sex & Tragedy: Why Classics Matters*. London: John Murray.

Gros, Mirjana 1976. *Historijska znanost: razvoj, oblik, smjerovi*. Zagreb: Institut za hrvatsku povijest.

- Hellyer, Marcus 2003. *The Scientific Revolution: The Essential Readings*. Malden, MA: Blackwell.
- Katičić, Radoslav. 1988. Ilirci i ilirski jezik. *Forum* 12: 675-688.
- Kuntić-Makvić, Bruna. 1984. Tradicija o našim krajevima u antičkom razdoblju kod dalmatinskih pisaca XVI i XVII stoljeća. *Živa antika* 34: 155-164.
- Kurelac, Miroslav. 1969. *Illyricum hodiernum* i ban Petar Zrinjski. *Zbornik Historijskog instituta JAZU* 6, 143-154.
- Lerski, George J. 1996. *Historical Dictionary of Poland, 966-1945*. Westport, CT: Greenwood Press.
- Livingstone, David N. and Charles W. J. Withers. 2005. "On Geography and Revolution". In *Geography and Revolution*, eds. David N. Livingstone and Charles W. J. Withers, 7-22. Chicago: The University of Chicago Press.
- Luebke, David M. (ed) 1999. *The Counter-Reformation*. Malden: Blackwell.
- Madunić, Domagoj. 2007. *Vinko Pribojević and the Glory of the Slavs*. MA Thesis. Central European University.
- Mihajlović, Vladimir D. 2013. Genius loci Balkani: recepcija prošlosti i konstruisanje akademskog narativa o balkanskom nasleđu. *Etnoantropološki problemi* 8/3: 779-803.
- Mihajlović, Vladimir V. 2012. Relata refero. Percepcija antičke grčke prošlosti u savremenom srpskom obrazovanju. *Etnoantropološki problemi* 7/3: 747-762.
- Milosavljević, Monika. 2013. Niko Županić i konstrukcija jugoslovenske etnogeneze. *Etnoantropološki problemi* 8/3: 717-746.
- Morović, Hrvoje. 1968. "Legenda o povelji Aleksandra Velikog u korist Slavena". U *Sa stranica starih knjiga*, Hrvoje Morović, 109-124. Split: Matica Hrvatska.
- Mrdeža Antonina, Divna. 2011. Povijesno nasljeđe i kulturni identitet u privatnoj korespondenciji Ivana Lučića Trogirana. *Fluminensia* 23 (2): 73-84.
- Novaković, Predrag. 2011. "Archaeology in the New Countries of Southeastern Europe: A Historical Perspective". In *Comparative Archaeologies: A Sociological View of the Science of the Past*, ed. Ludomir R. Lozny, 339-461. New York: Springer.
- Palavestra, Aleksandar. 2012. Vasić pre Vinče (1900-1908). *Etnoantropološki problemi* 7/3: 649-679.
- Peri, Marvin. 2000. *Intelektualna istorija Evrope*. Beograd: Clio.

*

- Babiћ, Stasha. 2008. *Грци и други: античка перцепција и перцепција антике*. Београд: Clio.
- Бошков, Светозар. 2007. "Уџбеници античке историје у српским школама у 19. веку". У *Антика и савремени свет*, ур. Ксенија Марицки Гађански, 21-32. Београд: Друштво за античке студије Србије – Архив Срема.
- Брајзах, Ернст 2009. *Историографија*. Београд: Clio.
- Вранић, Иван. 2011. "Раноантичка насеља" и гвоздено доба централног Балкана: питања етничког идентитета. *Етноантрополошки проблеми* 6/3: 659-678.
- Давидов, Динко. 2011. "Стематологија. Бакорезна књига Христифора Жефаровића и Томаса Месмера". У *Српска стематологија*, прир. Динко Давидов, 19-44. Нови Сад: Прометеј.

- Деретић, Јован. 1989. "Класична традиција у српској књижевности". У *Античке студије код Срба*, ур. Миодраг Стојановић, 13-20. Београд: Балканолошки институт САНУ.
- Живојиновић, Драгољуб Р. 2010. *Успон Европе (1450-1789)*. Београд: Завод за уџбенике.
- Југовић, Миодраг. 1934. Титуле и потписи архиепископа и патријарха српских. *Богословље* 9: 253-272.
- Кенигсберг, Хелмут Г., Цери К. Боулер, Џорџ Л. Моуз 2002. *Европа у шеснаестом веку*. Београд: Слио.
- Милинковић, Михаило. 1989. Ка историјату наставе археологије на Филозофском факултету у Београду – поводом 150-те годишњице Филозофског факултета. *Гласник САД* 5: 124-138.
- Милинковић, Михаило. 1998. "Одељење за археологију". У *Филозофски факултет, 1838 – 1998*, ур. Раде Михаљчић, 425-440. Београд: Филозофски факултет.
- Палавистра, Александар. 2011. У служби континуитета. Етно-археологија у Србији. *Етноантрополошки проблеми* 6/3: 579-594.
- Пантић, Мирослав. 1968. "Мавро Орбин, живот и рад". У *Краљевство Словена*, Мавро Орбин, XI-CVIII. Београд: Српска књижевна задруга.
- Пенингтон, Доналд Х. 2002. *Европа у седамнаестом веку*. Београд: Слио.
- Радић, Радивој. 2010. "Предговор" у *Откривена Србија*, Павле Ритер Витезовић, 7-27. Београд: Албатрос плус.
- Радојчић, Никола. 1926. О Хроникама Грофа Ђорђа Бранковића. *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* 6.
- Радојчић, Никола. 1951. Облик првих модерних српских историја. *Зборник матице српске, серија друштвених наука*, књига 2: 5-55.
- Радонић, Јован. 1911. *Гроф Ђорђе Бранковић и његово време*. Београд: Српска краљевска академија.
- Радонић, Јован. 1949. *Штампарнице и школе Римске курије у Италији и јужнословенским земљама у XVII веку*. Београд: Издавачко предузеће НР Србије.
- Радонић, Јован. 1950. *Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века*. Београд: Научна књига.
- Радонић, Јован. 1955. *Ђурађ II Бранковић, "деспот Илирика"*. Цетиње: Научно друштво НР Црне Горе.
- Рудић, Срђан. 2006. *Властела Илирског гробовника*. Београд: Историјски институт.
- Самарцић, Радован. 1968. "Краљевство Словена у развоју српске историографије". У *Краљевство Словена*, Мавро Орбин, СІХ-СХХХVI. Београд: Српска књижевна задруга.
- Срејовић, Драгослав. 1983. "Археологија на Великој школи и Универзитету у Београду". У *Споменица Српског археолошког друштва, 1883-1983*, ур. Никола Тасић, 17-25. Београд: Српско археолошко друштво.
- Трговчевић, Љубинка. 1986. *Научници Србије и стварање југословенске државе*. Београд: Народна књига.
- Ђирковић, Сима. 1968. "Извори Мавра Орбина". У *Краљевство Словена*, Мавро Орбин, 379-428. Београд: Српска књижевна задруга.

Шкриванић, Гавро. 1954. Црквени летописи и XVII века барског надбискупа Андрије Змајевића – Пештањина. *Историски записи* 10/2: 310-330.

Vladimir V. Mihajlović

Institute for Balkan Studies SASA, Belgrade

Via Illyria to Europe

Archaeology in Serbia was shaped as a discipline by the end of the 19th century. Its founders, mainly educated at the universities in the German-speaking lands, in the spirit of *Altertumswissenschaft*, have brought with them the corresponding attitude towards the Classical antiquity. In the process of transfer of the concepts a certain blurring occurred, but not absolute abandonment of the previous narratives about the ancient past, for example the one developed in the framework of Proto-Illyrism.

From its inception in the humanistic histories of the 16th century, the Proto-Illyrian idea was the framework of political action, the pivotal point of identity construction, but as well the grounds for territorial aspirations. In these tendencies a major role was played by the Classical past. Through the usage of Classical ethnonyms and toponymes, political concepts and historical narratives, the advocates of Proto-Illyrism took part in the positioning of the Balkans in the temporal and spatial domain of the modern Europe.

The paper points to the role of the Proto-Illyrian idea in the affirmation and/or legitimizing of various interests (individual, group), as well as in constructing various identities in the Western Balkans.

Keywords: reception of Classical antiquity, Proto-Illyrism, history of the discipline, the Balkans

De l'Illyrie à l'Europe

Les contours disciplinaires de l'archéologie ont été tracés en Serbie vers la fin du XIXe siècle. Ses fondateurs, généralement formés dans des institutions universitaires de l'espace germanophone et sur les postulats de la *science de l'Antiquité* (*Altertumswissenschaft*) alors actuelle, ont également hérité de la réception appropriée de l'Antiquité. Lors de la reprise des concepts idéiques mentionnés, un certain brouillage s'est produit – mais non pas une disparition complète – des récits d'alors sur le passé antique, à l'instar de celui développé dans le cadre de le proto-illyrisme.

Depuis ses origines qui remontent aux histoires humanistes du XVIe siècle, l'idée proto-illyrienne a, au cours des quatre siècles qui ont suivi, représenté le cadre d'action politique, le pivot des constructions identitaires, mais aussi la base des prétentions territoriales. Un rôle très important dans ces efforts échoit au passé antique. Par l'usage des ethnonymes et des toponymes antiques, des concepts politiques et des récits historiques, les adeptes du proto-illyrisme ont participé à l'implantation des Balkans dans des cadres spatio-temporels de l'Europe moderne.

En passant en revue l'étendue et les ramifications de l'idée proto-illyrienne, cet article rend compte de son rôle dans l'affirmation et/ou légitimation des intérêts différents (personnels, intérêt de groupes, etc.), ainsi que de celui dans la constitution des identités différentes sur l'espace des Balkans occidentaux.

Mots clés: réception de l'antiquité, l'histoire de la discipline, proto-illyrisme, Balkans

Primljeno / Received: 10.07.2013.

Prihvaćeno / Accepted for publication: 23.07.2013.